

ISSN 1648-3251

La tutė

vaikams apie gamtą.

233

2024 m. Nr. 8

9 771648 325015

Kaina 2,99 Eur

PAMATYK
PAKLAUSYK

VIRŠELIO TEMA

Spalvingasis TULŽYS Žuvininkėlis

Įsivaizduok: šildaisi saulės atokaitoje prie čiurlenančio skaidraus upelio; vandens verpetuose vienas kitas gainioja tuntai smulkių žuvelių, ir staiga vandenin niurkteli smaragdžiškas žalsvai melsvas akmenėlis, po akimirkos išnyra ir keistu balsu pypsėdamas plasnoja aukštyn, snape nešdamasis žuvytę. Nustebai?

O aš visai nenustebau, nes tai – aš! Ir visai ne akmenėlis, o **tulžys**! Nepaprastai įdomus ir spalvingas paukštis gana didelė galva ir ilgu snapu.

Mes, tulžiai, esame tikri savo amato meistrai. Paprastai tupime ant šakelės ar kokio stuobrio ir kantriai stebime aplinką. Pamatę žuvį, pasirengiame nerti. Kad panertume kuo staigiau, greitai plasnojame, paskui suglaudžiame sparnus ir smingame į upelį. Jei žuvis plaukia palei vandens paviršių, galime ją pagriebti ir tiesiog praskrisdami. **Esame tokie įgudę žvejai, kad kartais vienu panėrimu gebame pagauti net kelias žuveles!**

Tulžiai – ne ką didesni už visiems įprastą matyti žvirblį, bet jau mūsų apdaras... Neslėpsiu – sunku akis atitraukti. Daugelis mūsų krašto paukščių margi, neišsiskiria ryškiomis spalvomis, kad galėtų lengviau susiliesti su aplinka ir išvengti žvitrų plėšrūnų akių. O mūsų, tulžių, apdaras priešingai – labai labai ryškus ir spalvingas, tarsi būtu me ne Lietuvos, o atogrąžų kraštų paukščiai.

Man regis, gamta tokiomis spalvomis mus apdovanojo ne šiaip sau: **ryškiaspalvis smaragdinis apdaras kaip tik mažiau pastebimas skaidriavandeniuose upių ir upelių vandenyse**, prie kurių mes įsitaisome gyventi po žiemos, grįžę iš šiltųjų kraštų. Beje, tulžiai apsistoja ne prie bet kokios upės ar upelio. Mums būtinai reikia upės, upelio ar kito vandens telkinio stačiais smėlėtais krantais. Tik tokios vietos mums tinka perėti.

O kad matytum mūsų tuoktūvių ritualus!

Poruodamiesi tulžiai skraidydami vaikosi vienas kitą. Paskui patinėlis parodo, kaip smėlėtame krante geba rausti urvą lizdui. Kartais, norėdamas įsiteikti, jis siūlo patelei gardų kąsnelį.

Didžiąją dienos dalį tulžiai tupi nejudėdami ant šakos arba iš vandens kyšančio stuobrio ar kokio kito daikto. Dažnai rymo ir ant lieptų turėklų, po tiltais. Pastebėję žuvelę, ištempia kaklą ir sminga žemyn, trumpam dingsta po vandeniu ir staiga išnyra.

**Mūsų kojos
trumpos, todėl žeme
judame prastai.**

Mažais žingsneliais einame tik urvelio landa iki lizdo. Beje, nesukame paukščiams įprastų lizdų. Upės, ežero ar griovio krante kojomis išsirausiamo urvelį, kurio gale patelė ir deda kiaušinėlius.

Tokius urvelius galime rausti ir žvyro duobėje. Dažnai tuo pačiu urveliu naudojamės kelerius metus.

Kiaušinius patelės deda ant žemės, nors retkarčiais į lizdelį atnešame keletą šapelių ar sausos žolės stiebelių. Dėtį paprastai sudaro šeši beveik apvalūs kiaušiniai. Juos peri daugiausia patelė. O po 20 dienų išsirita mažučiai tulžiukai.

Maždaug tokiu pačiu laiku patinėlis baigia rausti anksčiau pradėtus urvelius antrai vadai. Jaunikliai lizde auga apie 25 dienas. Tulžiukus maitina abu tėvai. Per metus tulžiai išveda dvi, rečiau tris vadas.

Mintame ne tik smulkiomis žuvelėmis, bet ir varliagyviais, vabzdžiais, vėžiagyviais, kitais bestuburiais ir jų lervomis. Beje, **giminaičių kaimynystės nemėgs-tame**, todėl laikomės pavieniui ir tik poravimosi laiku ar augindami jauniklius gyvename poromis. Savo teritoriją saugome ypač akylai, užklydus kitam paukščiui – puolame įsibrovėlių garsiai šaukdami.

PAMOKOS PĖDSEKIO mokykloje

Šiltą vasaros vakarą traukia Pitas pamiške savo urvelio link. Toks susirūpinęs, kad nieko aplink nemato. Ir dar kažką po nosim šnabžda, galvelę pasikrapšto, tarsi kokią sunkią užduotį spręstų.

Labas, Pitai. Ko toks susimąstęs? Bene vėl kokią gamtos mįslę bandai įminti?

Na, Tute, tu kaip visada sugebi tarsi iš po žemių išdygti. Tiksliau – iš dangaus nukristi. Nebūtum tikra pelėda.

– Dovanok, Pitai. Kitaip nemoku.
Toks jau mano būdas ir plunksnų apdaras – skraidau kaip vaiduoklis, be garso, – nusišypsojo pelėdžiukė. – O tu ko taip mintyse paskendęs, kad nieko aplink nepastebi?
– Buvau aplankyti savo giminaičių sodyboje šalia miško. Ir mačiau labai keistą padarą... – tarė Pitas.
– Kokį keistą padarą? – iš susidomėjimo Tutė net pasišiaušė.
– Tute, ar būna sausumos vėžių? – dar labiau susimąstė peliukas.

Gyvūno, užminusio Pitui mįslę, takai po žeme. Rausdamas gulsčius urvelius, jis pergraužia augalų šaknis, stiebus, gumbus.

– Sausumos vėžių? – dabar jau susimąstė pelėdžiukė.
 – Taip, sausumos vėžių. Eime prie sodybos, čia visai netoli. Pati pažiūrėsi. Tokio keisto gyvūno lyg ir nebuvo matęs.
 – Tai ko mes laukiam? Negaiškim, Pitai! – nudžiugo Tute, kad ir vėl jų laukia nauji nuotykių.
 Kai tik bičiuliai pasiekė sodybą, peliukas kaipmat pasuko prie daržų.
 – Išalkai, Pitai? Nori žirnių iš lysvės paskanauti? – sukrize no pelėdžiukė.

Ne, Tute. Neišalkau, bet būtent daržuose pastebėjau tą keistą sausumos vėžį.

– Hmmm... – pelėdžiukės akys jau degė nekantrumu kuo greičiau pamatyti tą paslaptinę padarą, bet stai ga per daržus nuvilnijo keistas garsas.
 – Girdi, Tute? Lyg kažkas čirpia, nors turbūt greičiau keistai kurkia, – sukluso peliukas. – Čia tas sausumos vėžys, matyt, su savo bičiuliais bendrauja.

Girdžiu, girdžiu, Pitai, kur tau pelėda negirdės taip garsiai kurkiant.

– Tute, sakei, kad gyvūnus galima atpažinti ir pagal balsus. Bet maniau, kad vėžiai jokių garsų neleidžia. O čia šitoks kurkimas.
 – Taip, Pitai, pėdsekiamis pravartu pažinti ir gyvūnų balsus. Ir jau numanau, koks čia sausumos vėžys tau mįslę užminė.

Kas jis?

– Kad aš nugriūčiau aukštiekninkas! – stauga šuktelėjo Pitais. – Jis ne tik kurkia, bet dar ir skraido!

– Taigi, Pitai, pagalvok: vėžiai turi dešimt kojų, o šis gyvūnas – šešias; vėžiai ropoja, o šis gyvūnas rausiasi žemėje, gali skraidyti ir dar kurkia.

– Rausiasi žemėje... Gali skraidyti... Kurkia... Še-šios ko-jos... – susimąstė peliukas.

– Jau žinau, Tute! Tai vabzdys! Vabzdžiai turi šešias kojas!

– Teisingai, Pitai, tai vabzdys. Ir didelis, tik gana paslaptingas ir dažniausiai tūno po žeme. O dėl skleidžiamų garsų vadina-mas kurkliu.

Kurklio kiaušinėliai

Tikrai, Tute,
kaip aš buvau pamir-
šęs apie vabzdį kurklį, –
pliaukštelėjo sau per
kaktą peliukas.

Na, pamatyti po žeme
gyvenantį kurklį ne taip paprasta.
Daug dažniau gegužę ar birželį girdime,
kaip kurklių patinėliai kurkia kviesdami
pateles. O šios, išgirdusios patinėlių
kurkimą, skrenda jų ieškoti ir
skuba poruotis.

Priekinės kurklio kojos panašios į kirmio. Jomis vabzdys tarsi kastuvais rausia požeminius takus.

– Beje, šie vabzdžiai ne tik ropoja, skraido, bet ir dar visai neprastai plaukia. Bet dieną dažniausiai tūno po žeme ir rausia takus.

O rausdami dažnai pažeidžia augalų šaknis. – Tai štai kodėl šiame darže tiek nukeipusių morkų, burokėlių ir kitų daržovių. Net braškių krūmeliai apvytę.

– Taip, Pitai. Kurkliai minta augalų šaknimis, šakniavaisiais, sliekais, lervomis, kitais vabzdžiais. Taigi, jei darže aptikai nuvytusią daržovių pažeistomis šaknimis, tai ženklas, kad čia gyvena kurkliai. O kad pavadinai šiuos vabzdžius sausumos vėžiais, neprašovei. Kurkliai iš tiesų kartais vadinami sausumos vėžiais, nes jų snukučiai panašūs į mūsų upėse gyvenančių vėžių snukučius.

KURKLIO LABIRINTAS

Įsisuko kurklys į burokų lysvę. Rausiasi vis tolyn, stumiasi į priekį. Kramsnoja pakeliui augančių burokų šaknis ir nė nemano suktis atgalios. Tarsi kokį tikslą turėdamas varosi vis priekin. Po žeme kurkliai visada keliauja tik į priekį. O kodėl taip daro, sužinosi, kai įveiksi labirintą.

Tokiuose urveliuose kurklys niekaip negali apsisukti, todėl požeminiams takais visada keliauja tik į priekį.

SUSIPAŽINK SU AUGALU APGAVIKU

Augalas apgavikas? Netiki, kad tokių gali būti? Ir dar kaip gali! Augalai, kaip ir gyvūnai, imasi įvairiausių gudrybių: vieni – norėdami išvengti pavojų ar lengviau pasigauti grobį, kiti – siekdami prisivilioti kuo daugiau apdulkintojų.

Kokios tos gudrybės? Augalams svarbu, kad jų žiedus aplankytų ir apdulkintų kuo daugiau vabzdžių. Na, o kuo augalai gali prisivilioti vabzdžius? Žinoma, spalvomis ir kvapais.

Ypač dailliais žiedais mūsų krašte dabinas gegužraibiniai augalai, dažnai vadinami tiesiog orchidėjomis. Taip, taip, šios gražuolės auga ir Lietuvos miškuose. Štai plačialapė klumpaitė netgi tapusi gamtos apsaugos simboliu.

Plačialapė klumpaitė

Mūsų šalyje auga beveik 40 rūšių gegužraibinių augalų. Daugelis jų – reti. Yra ir nykstančių, labai griežtai saugomų. Daugumos gegužraibinių augalų, tokių kaip klumpaitės, gegūnės, garbeniai, plaurečiai, skiautalūniai, žiedai spalvingi, puošnūs, iš toli traukiantys žvilgsnį.

Tačiau yra tokių, kuriems gamta pagailėjo ryškių spalvų. Pavyzdžiui, gedučiai, purvuoliai, laksvos, plateivės žydi blyškiais, mažais, tarp žalių žolynų sunkiai įžiūrimais žiedeliais.

Augalams žiedų spalva, dydis, sklaidžiamas kvapas yra labai labai svarbūs. Taip jie vilioja įvairius vabzdžius, kad šie, aplankę žiedus, perneštų žiedadulkes kitiems tos rūšies augalams. Tada augalai yra apvaisinami ir gali brandinti sėklas.

Tarp gegužraibinių yra augalų, kurie vabzdžius vilioja būtent apgaule. Vienas tokių apgavikų – **musinis ofris**. Lietuvoje jis nepaprastai retas ir įrašytas į Raudonąją knygą.

Musiniu šis augalas pavadintas ne veltui – jo žiedai iš tikrųjų panašūs į tam tikros rūšies vabzdžius ir netgi skleidžia tos rūšies patelėms būdingą kvapą. Taip augalas vilioja patinėlius tūpti ant savo žiedų. Ir išties, išvydus ofrio žiedus ir pajutus nuo jų dvelkiantį aromatą, vabzdžiui atrodo, kad ant augalo stiebo tupi patelės, ir šis skuba į pasimatymą. Kol apgautasis ropinėja po ofrio žiedelius, panašius į pateles, prie jo kūnelio prilimpa žiedadulkės.

Taip skrisdamas ant kitų ofrių, vabzdys perneša žiedadulkes ir apdulkina šiuos augalus neįtardamas jokios klastos. Apgavikų ofrių žiedai gali būti įvairiausių formų ir margumo, kaip ir vabzdžiai. Dažniausiai šie augalai yra prisitaikę vilioti ir apgaudinėti vienos rūšies vabzdžius.

Pasaulyje yra apie 200 ofrių rūšių, o Lietuvoje auga tik viena vienintelė rūšis – musinis ofris. Musiniai ofriai žydėdami vabzdžius apgaudinėja birželio-rugpjūčio mėnesiais.

Ką Laimužė lėmė...

Turbūt girdėjai posakį, kad kiekvienas esame savo laimės kalvis. Tai yra gyvendamas, priimdamas gerus ar blogus sprendimus, žmogus pats pasirenka – gerai jam seksis ar blogai, turtingas jis bus ar vargšas, doras ar niekdarys, atsakingas ar lengvabūdis. Tik dėl vieno galima sutarti: savo mirties, ligos ar sveikatos nė vienas užtikrintai nesusiplanuos.

Štai ta nežinomybė turbūt ir paskatino žmones ieškoti atsakymų: kodėl vienas miršta senas, kitas žūsta jaunas, vienas visą gyvenimą ligos suriestas, o kito – sveikata puikiausia, nors gyvenimo būdas – kartais ir visai nesveikas, vienam viskas sekasi, kad ir ko besiimtų, o antram joks darbas neduoda vaisių. Ne tik lietuviai, bet ir daugelis kitų pasaulio tautų tikėjo, kad žmogus, atėjęs į šį pasaulį, ne pats likimą nusikala. Senovės

graikų likimo siūlą verpdavo trys moiros, romėnų – trys parkos, o skandinavai turėjo tris seseris

nornas, taip pat lemdavusias žmogaus likimą. O štai lietuviui likimą lemdavo deivė

Laima – kitaip Laimė. Kartais laimės sakmėse vaizduojamos trys: viena jaunutė, kita – vidutinio amžiaus moteris ir trečia – senutė. Turbūt jau atspėjai, kad tai reiškia skirtingus žmogaus gyvenimo etapus: jaunystę, brandą ir senatvę. Viena iš jų lemianti, kad vaikas gimsiąs, antra – kad mirsiąs, o trečia – kiek metų gyvensi.

„Laima – gimimo, likimo, visa teikiančioji ir visa atimančioji deivė, – rašė lietuvių mitologijos tyrinėtoja Marija Gimbutienė. – Gyvenimo ilgumas ar trumpumas, laimingumas ar nelaimingumas, turtingumas ar neturtingumas priklauso nuo jos.“

Maldaudami Laimos nulemti gimusiam kūdikiui gerą likimą, senovės baltai aukodavo jai vištą ar avį. Laima ne tik suteikdavo lemtį gimusiam vaikelui, bet ir globojo gimdančias moteris. Po vaikelio gimimo moterys dėkodavo Laimai – aukodavo jai rankšluostį, juostą ar gabalą drobės. Tiesa, nuo Laimos priklausydavo ne tik sėkmingas žmonių kūdikių gimimas; jai patikėdavo ir pasaulį išvystančius veršiukus, ožiukus, ėriukus.

Laimos paukštis yra gegutė. Tai ji, pasak senovės lietuvių, žmogaus metus skaičiuojanti. O turtas – labai svarbi laimės sąlyga – irgi nuo jos priklauso! Iki šiol žmonės, pirmąsyk pavasarį gegutę išgirdę, žvangina monetas kišenėje. Ir džiaugiasi, jei daug jų žvanga! Gegutė visą vasarą kukuoja, o besibaigiant vasarai, kaip žmonės tikėjo, vanagu virsta. Tai tarsi simbolizuoja metų laikų kaitą, nes vanagas – plėšrūnas, žiemos paukštis.

Paprastai su Laima siejamas medis yra liepa, tačiau visai senuose tikėjimuose tai – berželis, drebulėlė. Labai dažnai garbinti ir Laimos akmenys, po kuriais – tikėta – teka gyvybės vanduo. Kai kur žmonės tikėjo Laimą ir Giltinę esant seseris. Tik viena jų globodavo žmogaus gimimą ir lemtį, o antroji – palydėdavo į amžinąją kelionę.

Laimės, arba laimos, lemdamos ne visada viena su kita sutaria. Tuomet, kaip sakmėse ir pasakose pasakojama, turėtų išsipildyti paskutiniosios pranašystė. Visgi ir jos galima išvengti, taigi Laimos lėmimas nėra galutinis – kartais visai atsitiktinai žmogus ima ir savo likimą pakeičia.

Sakmė Laimių lėmimas

Vieno turtingo tėvo gimęs sūnus. Ir išgirdęs balsus lemiant. Vieną:

– Tas vaikelis augs didelis ir bus turtingas!

Antrą:

– Jis mažas numirs!

Trečią:

– Ne, jis lig tų ir tų metų augs, tą ir tą dieną jį perkūnai užmuš!

Tėvas tiems metams artinantis išmūrijęs akmenų mūrą, labai storą ir tvirtą, ir tos nulemtosios dienos sulaukęs norėjo savo sūnų uždaryti į tą mūrą. Bet sūnus tą dieną nubėgęs į kopūstų daržą ir po kopūstlapiu pasislėpęs. Tą dieną užėjęs juoddebesis su žaibais, perkūnas spyręs į tą mūrą ir sutrupinęs. O tas vaikelis gyvas palikęs.

Susipažink su miško žirafa dryžuotomis kojomis

Miško žirafa? Ir dar dryžuotomis kojomis? Apie tokią net negirdėjai? Ir nieko stebėtina. Miško žirafomis vadinami tik Centrinėje Afrikoje gyvenantys keistos išvaizdos gyvūnai – panašūs į žirafas, bet dryžuotomis kaip zebro kojomis. Šie išskirtinės išvaizdos gyvūnai vadinami okapijomis ir yra be galo reti.

Vienintelė vieta pasaulyje, kur okapijos gyvena laisvėje, yra Kongo Demokratinė Respublika.

Jų namai – Kongo upės baseine vešantys atogrąžų miškai. Ir tai tik nedidelės teritorijos, esančios netoli upės ar laukymių. Nors iš pirmo žvilgsnio okapijos gali pasirodyti esančios zebro giminaitės, tačiau iš tikrųjų jos daug artimesnės žirafoms ir priskiriamos žirafinių šeimai, tik gerokai mažesnės.

Okapijos yra arklio dydžio. Dažniausiai laikosi sunkiai įžengiamuose miškuose (dėl to neretai ir vadinamos miško žirafomis).

TAPATYBĖS KORTELĖ

OKAPIJA

Mokslinis vardas

OKAPIA JOHNSTONI

Klasė

ŽINDUOLIŲ

Šeima

ŽIRAFINIŲ

Gyvenamoji vieta

Centrinės Afrikos Kongo upės baseino drėgnieji atogrąžų miškai

Dryžuotos kojos praverčia slepiantis sąžalynuose.

Palyginti su savanose gyvenančiomis žirafomis, jų kaklas labai trumpas. Ilgas kaklas okapijoms nebūtinas, nes joms nereikia skabyti lapų nuo aukštų medžių kaip ilgakaklėms savanų žirafoms. Užtat jų liežuvis ne mažiau lankstus ir ilgas – iki 40 centimetrų.

Šios dryžuotakojės miškų gyventojos minta krūmų ir vijoklių lapais. Kartais ėda žolę, grybus, paparčius ir vaisius. Ilgu liežuvium ne tik prisibriausžia sultingų augalų, bet ir lengvai išsivalo akis, ausis ir kaklą. Okapijos laba-a-a-a-i tvarkingos, dažnai švarinasi trumpais plaukais apaugusią odą.

Patinai turi odą apaugusius ragiukus.

Maitinasi okapijos šviesiuoju paros metu, tačiau išvysti jas laisvėje be galo sunku. Šie gyvūnai tokie jautrūs, atsargūs ir bailūs, be to, turi tokią puikią klausą ir uoslę, kad vos pajutę pavojų kaipmat pradingsta miško tankmėje. Slepiantis sąžalynuose okapijoms labai praverčia dryžuotos kojos. Šviečiant saulei, dryžiai atrodo kaip saulės blyksniai, žaidžiantys tarp krūmynų šakų ir lapų.

Nors okapijos yra saugomos, bet vis tiek nyksta.

Kodėl? Todėl, kad žmonės sparčiai naikina jų namus – kerta miškus.

GERIAUSI NAMAI... PO ŽEME

Na ir kam gi gali patikti gyventi po žeme? Juk čia tamsu, nejauku, gal netgi drėgna. Bet kai kurie gyvūnai namų po žeme nekeistų į jokių kitus. Nes po žeme saugu slėptis nuo plėšrūnų, vasarą čia puikus prieglobstis nuo nepakeliamo karščio, o žiemą – nuo šalčio.

Štai kad ir **kurmiai**. Šie žvėreliai niekur kitur nesijaučia taip gerai, kaip po žeme. Jie puikiausiai prisitaikę prie požeminio gyvenimo būdo – kurmių kūnas apaugęs tankiu trumpu kailiu, kojos ir uodega trumputės, o priekinės kojos plačios, ilgais tvirtais nagais. Tokiais nagais tarsi kastuvais mažieji požemio gyventojai nesunkiai išrausią iki metro gylio urvus. Kurmiai visą laiką gyvena po žeme. Jų namus išduoda kurmiarausiai – pievoje ar dirvoje pūpsantys juodos žemės kaurburiai. Žemės paviršiuje kurmius išvysi nedažnai. Ir ko čia jiems? Juk ten, apačioje, netrūksta maisto: sliekų, šliužų, vabalų ir kitokių vabzdžių. Vaikus šie gyvūnėliai taip pat veda urvuose.

Nors po žeme tamsu, bet kurmiams šviesa visai nebūtina. Jų akys labai mažos ir jie nemato vaizdų taip, kaip žmogus ar kiti žvėreliai – kurmiai skiria tik tamsą ir šviesą. Ir to jiems visai pakanka. Mat į žemės paviršių šie padarėliai išlenda labai retai, pavyzdžiui, kai ruošiasi atsivesti jauniklių. Tuomet jie turi pasirūpinti sausa žole ir lapais lizdui iškloti.

Visus metus požeminiuose urveliuose gyvena **pelės** ir **pelėnai**. Šie maži graužikai turi gausybę priešų, tad kurgi geriau pasislėpsi, jei ne po žeme. Kaip ir kurmiai, jie taip pat yra puikūs rausėjai. Nors pelių ir pelėnų urveliai siauri, bet labai ilgi. Šil-

tuoju metų laiku pelės ir pelėnai dienomis šmirinėja po miškus, pievas ar laukus ir ieško édesio, o vakarėjant skuba į savo urvelius ilsėtis. Čia jie veda ir augina jauniklius. Prieš žiemą išsirausia dar ir sandėlius, į kuriuos prineša daug grūdų, augalų sėklų, gilių ir riešutų.

Dar puikesni požeminių urvų rausėjai – kalnuose gyvenantys **švilpikai**. Jie gali iškasti urvus tokioje kietoje žemėje, kurią žmogui sunku įveikti netgi kirtikliu. Po žeme šie gyvūnėliai praleidžia labai daug laiko, todėl išsirausia po kelis urvelius. Vienuose gyvena, o kituose slepiasi netikėtai užklupus pavojui. Tokių slėptuvių švilpikai įsitaisto po kelias įvairiose vietose, kad visada turėtų kur saugiai šmurkštelėti užklupti priešo.

Švilpikai – itin atsargūs žvėreliai, todėl visi jų urveliai turi vieną pagrindinę ir keletą atsarginių angų. Ką gali žinoti, kada teks sprukti lauk. Kai vasara eina į pabaigą, pagrindinio urvo gale gyvūnėliai iškasa erdvią kamarėlę ir iškloja ją sausa žole. Čia žvėreliai užmiega žiemos miegu ir į akį pučia oi kaip ilgai. Jų žiemos miegas trunka beveik tiek pat, kiek mokslo metai, – 6–8 mėnesius. Tu lankai mokyklą, tuo tarpu švilpikai miega.

Iš miegų žvėreliai išsibudina artėjant pavasariui. Tuomet atsiveda jauniklių, kad šie per vasarą sustiprėtų ir galėtų ištverti atšiaurią kalnų žiemą.

OKAPIJOS SUDOKU

TUTĖS 2
užduotė

Okapijos veda tik po vieną jauniklį, o kol jo susilaukia, praeina net apie 15 mėnesių. Vos atsivestas mažylis jau po pusvalandžio sugeba atsistoti ant kojų, bet nepuola strikinėti. Pirmąsias savaites jis tyliai tūno džunglių sąžalynuose ir sumūkdamas ar sušvilpdamas atsiliepia tik į mamos kvietimą.

O kaip mamos okapijos kviečia savo mažylius, sužinosi, kai įveiksi sudoku. Paveikslėlius į lentelę sudėliok taip, kad nei toje pačioje eilutėje, nei tame pačiame stulpelyje jie nesikartotų.

Teisingą atsakymą tau parodys paveikslėlis, atsidūręs **geltonos spalvos** langelyje.

Kai mama okapija kviečia savo mažylį, atrodo, kad ji kosti.

Kai mama okapija kviečia savo mažylį, atrodo, kad ji mekena.

Kai mama okapija kviečia savo mažylį, atrodo, kad ji karksi.

Kai mama okapija kviečia savo mažylį, atrodo, kad ji mūkia.

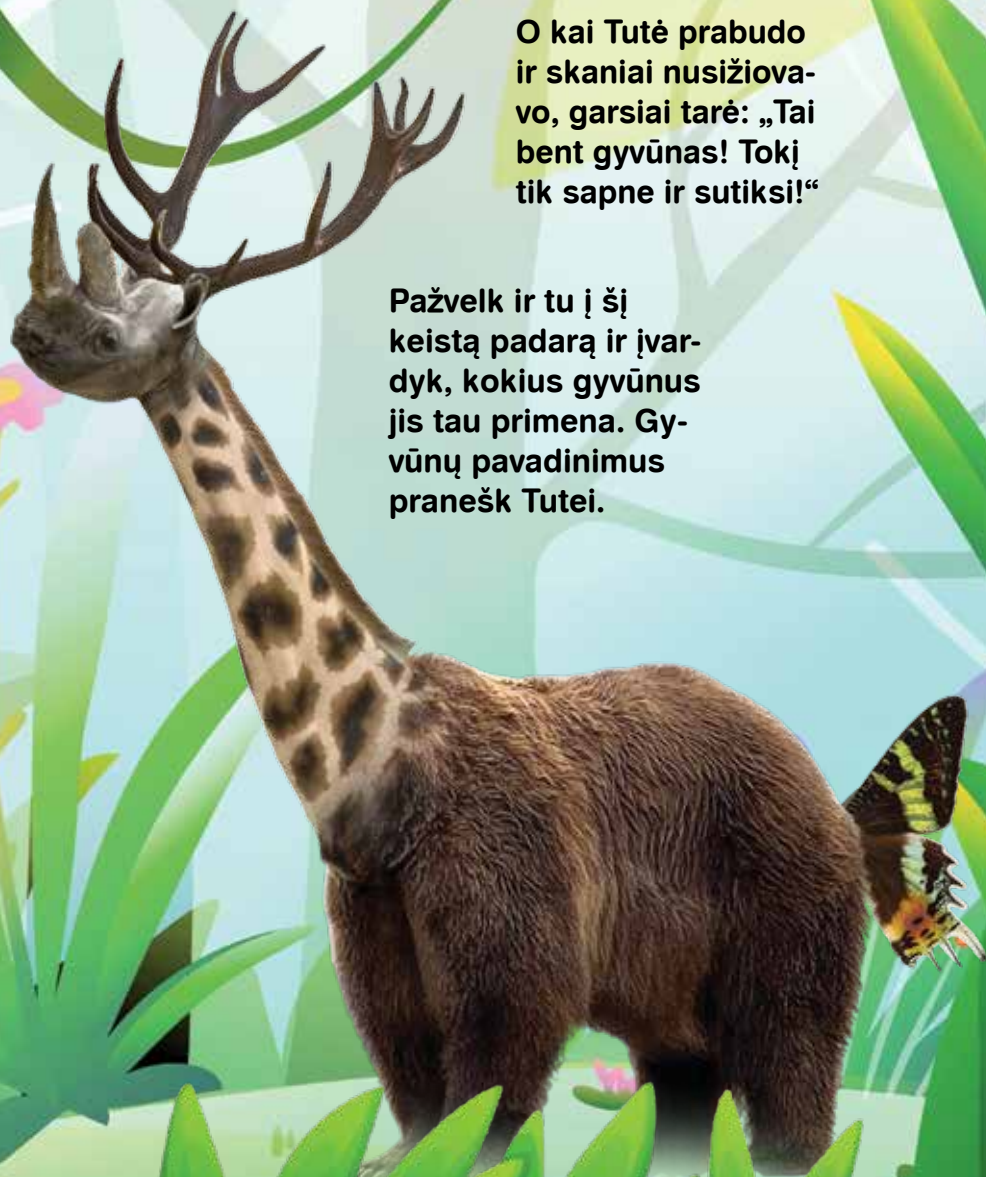
Tutės sapnas

Vos tik Tutė grįžo į savo uokšą ir užmerkė akis, kaipmat pasinėrė į sapnų karalystę. Ir kad susapnavo, tai susapnavo – labai keistą gyvūną. Verčiasi ant vieno šono pelėdžiukė, verčiasi ant kito šono, bet niekaip nesupranta, ką jis primena.

O kai Tutė prabudo ir skaniai nusižiavo, garsiai tarė: „Tai bent gyvūnas! Tokį tik sapne ir sutiksi!“

Pažvelk ir tu į šį keistą padarą ir įvardyk, kokius gyvūnus jis tau primena. Gyvūnų pavadinimus pranešk Tutei.

Ar žiovauja žuvys?

Kai nori miego ar tau nuobodu, turbūt dažnai nusižiovauji. O kodėl žiovauja gyvūnai? Gal ir jie taip daro, kai nuobodžiauja ar ruošiasi nusnūsti?

Iš tikrųjų žiovilys – tai gilus įkvėpimas. Giliai įkvėpdami, gyvūnai gauna daug daugiau deguonies nei paprastai kvėpuodami. Bet kam jiems reikia daugiau deguonies?

Plėšriąsias laukines kates, pavyzdžiui, liūtas, žiovilys užpuola artėjant sutemoms. Tuomet prasideda jų medžioklės laikas. Prieš medžioklę plėšrūnai ima nervintis. Kad būtų vikresni, dažnai rąžosi ir vis žiovauja. Kai gauna daugiau deguonies, tampa kur kas energingesni.

O energijos šiems žvėrimis reikia veržliems puolimams. Juk apsnūdęs liūtas nepagaus vikrios antilopės ar kito gyvūno. Jis turi būti greitesnis už savo auką. Net ir žuvis žiovauja, jeigu rengiasi sparčiai plaukti.

Susijaudinę gyvūnai taip pat žiovauja. Pavyzdžiui, matydami priešą ar grobį. Tokiomis akimirkomis jie turi žaibiškai reaguoti, o **žiovulys pagerina jų reakciją.** Tačiau kartais gyvūnai žiovauja ir dėl kitų priežasčių. Beždžionės taip **perduoda kokią nors žinutę savo giminaitėms.** Pavyzdžiui, plačiai išsižiodamos ir šiepdamos dantis jos įspėja: „Nesiartink!“

Ypač įspūdingai žiovauja hipopotamas. Savo milžiniškus nasrus jis gali pražioti net 150 laipsnių. Taip didžiulis žvėris visiems vandens telkinio gyventojams **parodo, kas čia yra visų svarbiausias.** Bet jam **žiovulys naudingas ir sveikatai.** Tik įsivaizduok – šio gyvūno nasrai veikia tarsi automobilio išmetamasis vamzdis. Per dieną hipopotamas suėda 40–60 kilogramų vandens augalų ir jo pilve susidaro be galo daug dujų. Taigi žiovaudamas jis išleidžia susikaupusias dujas. Laimei, jos neturi nemalonaus kvapo, tad stebėti žiovajantį hipopotamą – be galo smagu.

TUTĖS ŽODYNĖLIS

Gamtos pasaulyje, kaip ir kitose mokslo srityse, gausybė nežinomų, keistų ar tiesiog neįprastos reikšmės žodžių. Taigi Tutė kviečia patyrinėti su gamtos mokslais susijusius terminus ir atskleisti dar daugiau gamtos paslapčių.

DĖTIS

Nors šis terminas ir trumputis, vos dviejų skiemenų, tačiau labai labai svarbus. Ypač paukščiams, ropliams, žuvims, vabzdžiams. O kas tokio labai labai svarbaus sieja šiuos skirtingus gyvūnus? Ogi kiaušiniai ir kiaušinėliai. Taigi gyvūnų vienu kartu padėti kiaušiniai ir išneršti ikrai (ikrai juk irgi – kiaušiniai) vadinami dėtimi.

Dėtys gali būti įvairiausio didumo. Štai mūsų krašte gyvenantys ereliai, nariai, gervės dažniausiai deda po du, o kartais tik vieną kiaušinį. Mūsų paukščių dėčių rekordininke laikoma kurapka – jos dėtyje gali būti net iki 24 kiaušinių. Gyvūnų ir ropliai deda po keliasdešimt kiaušinių, o daugelis balosė gyvūnų varlių išneršia net iki 2 tūkstančių ikrelių. Bet tikros dėčių rekordininkės yra žuvys – jos gali išneršti dešimtis ar net šimtus tūkstančių ikrelių, o kai kurios – net kelis milijonus.

ETOLÒGIJA

Iš pirmo žvilgsnio šis terminas gali pasirodyti susijęs su etika. Bet apie kokią etiką galima kalbėti gyvūnų pasaulyje? O gal galima?

Etologija – tai mokslas apie gyvūnų elgesį natūralioje aplinkoje. Gyvūnų elgesį pirmiausia lemia instinktai, todėl etologija tyrinėja gyvūnų instinktus, kas juos verčia vienaip ar kitaip elgtis, kaip jie mokosi įvairių išgyventi reikalingų dalykų, kaip bendrauja tarpusavyje, kaip elgiasi susidūrę su kitų rūšių gyvūnais, kokie santykiai sieja gyvūnų bendruomenių narius.

TUTĚS
užduotė

4

eska,
nas,
utis.

A cartoon illustration of a brown bull with white horns, standing on a grey rock and eating yellow feed pellets. The background is a simple blue sky with a yellow sun.

A cartoon illustration of a brown bear standing on a purple patch of ground. The bear is facing right, looking slightly towards the viewer. It has a thick brown coat with darker brown spots, a black nose, and small black eyes. The background is a simple gradient of light blue and green.

1. _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

2. _ _ _ _

3. _ _ _ _ _ _ _ _

Mano namai – mano tvirtovė, arba kas urvelyje gyvena

Ir kas nėra girdėjęs posakio „Mano namai – mano tvirtovė“. Turėti namus yra gerai. Juk namuose visada yra jauku, šilta ir saugu. Gyvūnai irgi turi namus. Tik žmonių namai yra panašūs, o štai gyvūnų – skirtingi. Kodėl? Nes gyvūnai labai labai skirtingi, todėl ir jų namai labai labai nevienodi.

Namai – tai vieta, kur visada gali rasti prieglobstį, pasislėpti grešiant pavojui, užklupus prastam orui, pernaktvoti ar peržiemoti. Vieniems gyvūnams namai reikalingi tik jaunikliams auginti, o kiti namuose praleidžia visą savo gyvenimą, pavyzdžiui, sraigė. Ji savo namus – tvirtą kiautą – visada nešiojasi su savimi ir iškilus bent menkiausiam pavojui kaipmat pasislepia.

O kitiems gyvūnams namais reikia pasirūpinti patiems, pavyzdžiui, išsirausti urvelį, olą arba didelį urvą, primenantį požeminį labirintą.

Urveliuose ir urvuose gyvena ar bent jau kartais jais naudojasi visai nemažai mūsų krašto žinduolių – pelės ir pelėnai, kirstukai, kurmiai, bebrai, ondatros ir beveik visi plėšrieji žvėrys.

Keliaudamas laukais ar miškais žolių brūzgynuose ar miško paklotėje vargiai pastebėsi pelių, pelėnų ar kirstukų urvelius – jie tokie maži, o kartais ir visai neįžiūrimi. Tik kurmiai savo urvelius išduoda pievose ar ganyklose suversdami iš toli matomus kurmiarausius. Bebrų ir ondatrų urvų taip pat neišvysi – jie slypi po vandeniu ir tik šiam nuslūgus paaiškėja, kad ten kažkas gyveno.

O štai miškuose ir laukuose esančiuose urvuose šeiminkauja plėšrieji žinduoliai.

Stambieji mūsų plėšrūnai – rudieji lokiai, vilkai ir lūšys – urvus rausia retai.

Jie mieliau renkasi jau iškastas dideles olas, ertmes po medžių šaknimis ar išvartomis.

Smulkieji plėšrūnai – žebenkštys, šermuonėliai, šeškai, kiaunės, audinės – dažnai naudojami graužikų urvais, mėgsta įsikurti ir drevėse, uoksuose, voverių lizduose, inkiluose, akmenų ar šakų krūvose, taip pat linkę įsitaisyti apleistuose pastatuose ar griuvėsiuose.

Na, o **tikraisiais urvų gyventojais galime vadinti tik trijų rūšių plėšriuosius žvėris – barsukus, usūrinčius šunis ir lapės.**

O kokiuose urvuose gyvena lapės, barsukai ir usūriniai šunys ir ką prie savo namų veikia šie žvėrys, sužinosi pažiūrėjęs filmą „Urvų gyventojai“.

Kas miške žydi RAUDONAI ar rausvai?

Žmonių pasaulyje raudona spalva atkreipia dėmesį ir dažnai reiškia draudimą, pavyzdžiui, raudonas šviesoforo signalas draudžia eismą. Jeigu nepaisytume raudono šviesoforo signalo, įvyktų skaudi nelaimė. Gyvūnų pasaulyje raudona spalva irgi neretai įspėja apie pavojų: štai raudoni boružėlės antsparniai paukščiams ir kitiems gyvūnams sako: neliesk manęs, aš nuodinga ir visai negardi. O kaip augalų pasaulyje? Ar raudoni žiedai irgi įspėja apie pavojų?

Priešingai! Kai laukuose raudonai suliepsnoja aguonos birulės, visi aikčioja nuo jų grožio ir visai nevengia šių gražuolių. Raudonai ir įvairiais šios spalvos atspalviais žydinčių augalų gali aptikti ne tik laukuose, bet ir miškuose.

Prisimeni, kas lemia raudoną augalų žiedų spalvą? Teisingai – pigmentai, vadinami antocianais. Jie suteikia augalams sodrias spalvas. Įdomu, kad daugiau saulės spindulių gaunantys augalai šių pigmentų sukaupia daugiau ir žydi ryškiau nei vešantys pavėsyje. Matyt, dėl to miškuose augančių augalų žiedai ne tokie raudoni, kaip pievose ir kitose atvirose vietose žydinčių giminačių.

Štai kad ir **raudonoji žiogragė** (*Geum rivale*). Nors vadinama raudonaja, bet žydi toli gražu ne tokiais raudonais žiedais kaip laukuose siūruojančios aguonos. Jos žiedai rausvi, purpuriniai. Be to, ne tokie gležni kaip aguonų ir labai dailūs – grakščiai nulinę linguoja tarsi varpeliai.

Dėl savo žiedų liaudiškai žiogragės meiliai vadinamos gegutės bliūdėliais, gegutės varpeliais, gegutės laikrodėliais. Kodėl gegutės?

Gal dėl to, kad pražysta gegužės mėnesį, kai dažniausiai parskrenda ir užkukuoja šios raibosios paukštelės. Žiognagės yra medingos, jas dažnai lanko bitės, kamanės, todėl neretai dar vadinamos bičių duona, bičkoriais.

Nors paprastai raudonosios žiognagės žiedais puikuoja gegužės–birželio mėnesiais, bet pavienių žydinčių augalų gali aptikti iki vėlaus rudens.

Raudonosios žiognagės dažnos visoje Lietuvoje. Auga lapuočių ir mišriuose miškuose, miškų aikštelėse, žemapelkėse, drėgnokose pievose. Aukštyn žiognagės stiebiasi iki 75 centimetrų.

[Idomu:] žiognagės pavadinimą šis augalas gavo dėl savo vaisių. Žiognagių vaisius – riešutas su kabliuko pavidalu lenkta viršūne, kuri ir primena žiogo koją. Negana to, jų vaisius nageliu kimba žmonėms į drabužius, žvėrimis – į plaukus ir taip augalai kraustosi į naujas vietas.

Rausvai žydi ir **raudonstiebis snaputis** (*Geranium robertianum*). Jo žiedeliai, palyginti su žiognagės, gali pasirodyti labai kuklūs – nedidukai, sudaryti iš 5 žiedlapių. Ir aukščio snapučiai kone perpus žemesni – vos 20–40 centimetrų siekia.

Užtat lapai grožiu nė kiek nenusileidžia – tarsi įmantrūs karpiniai puošia rausvą grakštų stiebą.

Raudonstiebiai snapučiai žydi visą vasarą – nuo gegužės iki rugsėjo. Auga šie rausvažiedžiai pamiškėse, paunksnėse.

[Idomu:] kodėl šis augalas vadinamas raudonstiebiu, nesuku atspėti – jo stiebas rausvas. O snapučiu pramintas dėl savo vaisių – subrendę augalų vaisiai panašūs į gervės snapą. Mokslinis snapučio pavadinimas *geranium* taip pat siejamas su gerve: graikų kalbos žodis *geranos* reiškia „gervė“.

Įdomybės APIE INKILUS

Vargu ar kas nėra matęs inkilo – ant medžio ar pastato sienos tvirtinamos dėžutės, kurioje paprastai peri uoksiniai paukščiai. Šiandieniniai inkilai daromi iš įvairių medžiagų, bet dažniausiai – iš medžio.

Anokia čia įdomybė – sakysi. Bet ar žinai, iš ko buvo gaminami pirmieji inkilai?

Tikslių rašytinių žinių, kas ir kada išrado inkilą, aptikti sunku. Spėjama, kad namelius paukščiams žmonės pradėjo daryti maždaug prieš tūkstantį metų Indijoje. Ir gaminio juos visai ne iš medžio. O...

... iš tam tikros rūšies moliūgų – ilgmoliūgių. Mūsų daržuose dažniausiai auginami apvalūs oranžiniai moliūgai.

1 Mano geriausi
Draugai

2 Kas ta vasara?
Pasiilgsiu jos

3 Kam patinka augalai?
Drugeliui

4 Ko prašo Tutė?
Saugok gamtą

5 Kiekvienam
sutiktam sakau
Labas

6 Įmink Tutės mįslę
Dilgėlė

O inkilams naudoti ilgmoliūgiai yra panašūs į dideles pilvotas kriaušes arba aukštus butelius. Dėl to ilgmoliūgiai dažnai vadinami buteliniais moliūgais.

Iš džiovintų ilgmoliūgių ir šiais laikais skobiami indai. Inkilai iš šių moliūgų taip pat vis dar gaminami, ypač Amerikoje.

Europoje inkilus pirmieji, manoma, pradėjo daryti olandai. Tai liudija šešiolikto amžiaus paveikslai, kuriuose nutapyti inkilai ir prie jų tupintys paukščiai.

Pirmieji mūsų žemyne iškelti inkilai, spėjama, buvo skirti varnėnams.

Kada inkilai paukščiams buvo pradėti kelti Lietuvoje, taip pat tiksliai nežinoma. Bet prieš šimtą metų gamtininkas Tadas Ivanauskas ėmė rengti Paukščių dienas, per kurias su gausiu būriu jaunuolių ir kitų gamtai neabejingų žmonių iškabinavo ne vieną dešimtį inkilų.

NEžinojai?

**Kėkštai – puikūs
ąžuolų sodin-
tojai. Rudenį
miško paklotė-
je slepia giles
žiemai, bet dalį
paslėptų gilių
pamiršta, o
šios pavasarį,
žiūrėk, ima ir
sudysta.**

ATSAKYMŲ SKYRELIS

Atsakymus galite siųsti ir
el. paštu zurnalai@lutute.lt

Vardas, pavardė

Adresas

1

2

3

4

5

Su paukščių
balsų įrašais ir
patarimais, kaip
gaminti inkilą
ir kaip į savo sodybą
ar kaimynystę prisi-
vilioti pelėdą!

Kaip prisivilioti PELĘDĄ

Lututė

2024 m. Nr. 8 (233)

Leidėjas – VšĮ „Lututės“ leidykla
Redaktorė Inesa Oranskytė
Numerį rengė Romualdas Barauskas,
Aušra Tamošiūnienė, VšĮ „Saulašarė“
Dizainerė Kristina Saveljeva
Viršelyje – tulžys
Ilustracijos ir vaizdo įrašai: „Lututės“
leidyklos, Shutterstock, Freepik,
Pngtree, Pixabay, Rawpixel,
Dreamstime fotobankų
Mūsų adresas: 9-ojo Forto g. 32,
48196 Kaunas
Tel. +370 22 30 72, mob. +370 655 49 951
Tiražas – 2 500 egz.
El. paštas zurnalai@lutute.lt
Interneto svetainė www.lutute.lt

Plakatų ieškok
www.knygutes.lt

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Projekto „Lututė“ – skaityk, klausyk, žiūrėk“ įgyvendinimą (rubri-
kas „Pažink gamtą“, „Pėdsakys“, „Gamtos paslaptys“, „Įdomūs gy-
vūnai“, „Įdomūs augalai“, „Viršelio tema“ ir „Būdamas gamtoje“) 17 800 Eur suma remia Medijų rėmimo fondas.

REBUSAS

TUTĖS
užduotėlė 5

Žmonės, auginantys žąsis, teigia, kad jos yra geriausi namų sargai. Kažką pajutusios, žąsys garsiai gageną ir kelia didelį triukšmą. Iš to yra kilęs senas posakis. O koks – sužinosi, kai išspręsi rebusą.

9 8

• • • • •

• • • • •

• • ^e • • •

1 2

• • • •

3

1

Šis posakis nėra išgalvotas. Anot Plutarcho, Dievų motinai, santuokos ir vaisingumo deivei Junonai kartu su Jupiteriu ir Minerva ant Kapitolijaus kalvos buvo pastatyta šventykla. Švento-tykloje buvo laikomos šventosios Junonos žąsys. Būtent jos garsiai gagedamos pažadino karus ir išspėjo apie Kapitolijų puolančius priešus.

- **iŠMANUSIS** žurnaliukas
vaikams apie gamtą!

Jei **Lu tute**
tu skaitysi, mano
draugus pažinsi ir jų
balsus atskirsi!

Prenumeruok
Lu tute 2025 metais ir
tyrinėk gamtą
iŠMANIAI!

Kiekviena
numeryje rasi
filmukų
apie įvairius
gyvūnus!

Prenumeruoti gali
www.knygutes.lt
ir visuose
Lietuvos pašto
skyriuose.

iŠMANIUOJU

įrenginiu nuskaityk
QR kodą

ir atskleisk
gamtos paslaptis!